

**ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ФАКТИЧНИХ ШЛЮБНИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ
ТА СКАНДИНАВСЬКИХ ДЕРЖАВАХ****LEGAL REGULATION OF DE FACTO MARITAL RELATIONS IN UKRAINE
AND THE SCANDINAVIAN COUNTRIES****Токарева В.О., к.ю.н., доцент,
доцент кафедри цивільного права***Національний університет «Одеська юридична академія»*

Стаття присвячена розгляду провідних тенденцій правового регулювання фактичних шлюбних відносин та їх наслідків на прикладі скандинавських держав. На підставі аналізу підходів у правовому регулюванні фактичних шлюбних відносин Швеції, Норвегії, Данії та Нідерландів розроблені пропозиції для правового регулювання українського законодавства. Розглянуті такі категорії як «фактичні шлюбні відносини», «самбо» та зареєстроване партнерство за законодавцем скандинавських держав. Розглянуті відмінності та правові підстави виникнення та зміст угод про фактичні шлюбні відносини та зареєстроване партнерство у скандинавських державах.

Встановлено, що фактичні шлюбні відносини без реєстрації шлюбу розглядаються у законодавстві скандинавських держав як особлива форма сімейних відносин, яка відрізняється змістом, підставами виникнення та припинення, від зареєстрованого шлюбу. Легалізація таких відносин надає можливість упорядкувати майнові відносини осіб однієї або різної статі, питання виховання та утримання неповнолітніх дітей, врегулювати питання надання та позбавлення фактичних шлюбних союзів певних пільг та привілеїв.

Встановлено, що при укладанні договору про фактичні шлюбні відносини без реєстрації шлюбу особи керуються загальними принципами договірної права, які мають врегулювати майнові відносини як в період безпосередньо спільного життя так і в разі розірвання фактичних шлюбних відносин. Правове положення осіб у фактичних шлюбних відносинах не ототожнюються із положенням подружжя, водночас в Норвегії окремі галузі законодавства розглядають осіб які спільно проживають в якості подружньої пари. Проаналізовано, що шлюб та договір про спільне життя без реєстрації шлюбу може бути укладений подружжя незалежно від того чи є вони однієї або протилежної статі.

Встановлено, що за українським законодавством відносини осіб які перебувають у фактичних шлюбних відносини регулюються окремими статтями Сімейного кодексу України, разом з тим необхідно належне доведення факту спільного проживання та володіння майном ум судовому порядку, встановлення батьківства, складення та посвідчення заповіту на випадок смерті чоловіка або жінки у фактичних шлюбних відносинах.

Ключові слова: шлюбні відносини, фактичні шлюбні відносини, подружжя, право власності, партнерські відносини, майно подружжя, права дітей.

The article is devoted to the analysis of the leading trends in the legal regulation of cohabitation and its consequences by way of the example of the Scandinavian States. Based on the analysis of legal regulation of cohabitation relations in Sweden, Norway, Denmark and the Netherlands, proposals for legal regulation of Ukrainian legislation are developed. The author considers such categories as «cohabitation», «sambo» and registered partnership under the laws of the Scandinavian States. The differences and legal grounds for the emergence and of agreements of cohabitation and registered partnership in the Scandinavian States are examined.

The author establishes that cohabitation is considered in the legislation of the Scandinavian States as a special form of family relations. Cohabitation differs from marriage in terms of establishment and termination. Adequate legal regulation of cohabitation should make it possible to regulate property relations of persons of the same or different sexes, issues of upbringing and maintenance of minor children, and to regulate the issues of granting and depriving cohabitants benefits and privileges.

The author establishes that on the time of concluding an agreement on de facto marital relations persons are guided by the general principles of contract law which should regulate property issues both during the period of cohabitation and termination of de facto marital relations. The legal position of persons in de facto marital relations is not equated with persons' statutes. While in Norway certain branches of legislation consider couples who live together as a married couple. The author analyses that marriage and a cohabitation agreement may be concluded by persons regardless of whether they are of the same or opposite sex.

It is established that under Ukrainian law, the relations of couples in de facto marital relations are regulated by certain articles of the Family Code of Ukraine. However, it is necessary to prove the fact of cohabitation and ownership of property in court, establish paternity, and draw up and certify a will in case of death of a man or woman in cohabitation relations.

Compared to Sweden, Denmark, Norway and the Netherlands, Ukrainian legislation contains few provisions and does not provide for proper legal regulation of cohabitation in the sphere of property, inheritance and tax law. In order to get any legal consequences the fact of cohabitation should be proved and established in court in Ukraine.

Key words: marital relations, cohabitations, spouses, property rights, partnership relations, marital property, children's rights.

Актуальність. Поширення фактичних шлюбних відносин подекуди пов'язують із революційними змінами та переорієнтацією цінностей у суспільстві у 60-х роках як істотно змінила поведінку чоловіків та жінок [1]. Протягом останніх десятиліть фактичні шлюбні відносини стали більше поширюватися та ставши соціально прийнятною формою відносин.

Сучасне суспільство стало більш лояльним по відношенню до фактичних шлюбних відносин та дітей, у ньому народженням, що зумовлено трансформацією функціонування інституту сім'ї, переорієнтацією цінностей офіційного шлюбу. Це спричиняє зниження кількості офіційно зареєстрованих шлюбів, зростання кількості союзів та народження дітей поза шлюбом як нової форми сімейних відносин.

Значний час ця форма відносин перебувала поза правовим регулюванням, водночас, наразі, ігнорування фак-

тичних шлюбних відносин стає неможливим. Все більше держав намагаються врегулювати виникаючі відносини. Знанням інтерес у правовому регулюванні фактичних шлюбних відносин привертають скандинавські держави які відіграють істотну роль у формуванні сімейного законодавства у Європі. Ці країни мають спільну традицію гармонізувати сімейне право, будучи сусідами та схожістю культури та соціальних умови. З тим привертає інтерес огляд законодавства скандинавських держав у сфері сімейного права для розробки пропозицій для правового регулювання українського законодавства.

Метою статті є дослідження провідних тенденцій правового регулювання фактичних шлюбних відносин та їх наслідків на прикладі скандинавських держав; розробка пропозицій для правового регулювання українського законодавства.

Стан дослідження теми. Особисті немайнові права чоловіка і жінки, які перебувають у фактичних шлюбних відносинах були розглянуті у працях О. М. Сафончик та О. В. Шамоти [2]. Окремі аспекти правове регулювання фактичних шлюбних відносин розкриті у К. А. Казарян [3], В. В. Лучковський присвячує у своєму дослідженні особливостям визначення особистих немайнових прав учасників фактичних шлюбних відносинах, реалізації та захисту їх у правозастосовчій практиці [4]. В. В. Круковес у своїй роботі аналізує проблеми застосування термінології передбаченої п. 5 ч. 1 ст. 256 ЦПК та наслідки які виникають через її недотримання при розгляді справ про встановлення факту проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу [5]. Поряд із проведеними дослідженнями питань фактичних шлюбних водночас, дослідження порівняння засад правового регулювання фактичних шлюбних відносин у порівняльному аспекті скандинавських держав та України наразі не проводилося.

Виклад матеріалу. Наразі, європейські держави намагаються забезпечити належне правове регулювання фактичним шлюбним відносинам, яке не розглядається як законний шлюб, а особи не набувають обсягу взаємних прав і обов'язків подружжя у шлюбі. Фактичні шлюбні відносини розглядаються у законодавстві низки держав як особлива форма сімейних відносин, яка відрізняється змістом, підставами виникнення та припинення, від зареєстрованого шлюбу. Насамперед легалізація фактичних шлюбних відносин у європейських державах упорядкувало майнові відносини партнерів, питання виховання та утримання неповнолітніх дітей, врегулювало питання надання та позбавлення фактичних шлюбних союзів певних пільг та привілеїв.

Власне, термін «цивільний шлюб» набув використання в Англії та Уельсі у 1960-х років для позначення відносин осіб без офіційної реєстрації шлюбу, які не несуть взаємних прав та обов'язків, як у законному зареєстрованому шлюбі. У Великій Британії питання спільного життя регулюється договором про спільне проживання який передбачає положення відносно яких особи дійшли згоди, щодо взаємних прав та обов'язків, режиму права власності, розподілу фінансових витрат та на випадок розірвання відносин [6]. Договір про спільне проживання може передбачати питання: утримання спільних дітей після розірвання відносин, права щодо банківські рахунків та несення боргових зобов'язань у період спільного проживання, розподіл несення витрат на введення домашнього господарства, дітей та, навіть, домашніх тварин та з ким вони залишаться у випадку розірвання.

Договір про спільне проживання схожий певною мірою зі шлюбним договором, проте шлюбний договір регулює майнові та особисті немайнові відносини (відповідно до українського законодавства а особисті відносини подружжя виключаються, а шлюбний договір регулює лише майнові права та обов'язки подружжя) осіб як виникають у шлюб та на випадок його розірвання. У той час як договір про спільне проживання укладається партнерами, які не одружуються, є досить гнучким, що змісту, регулює як питання розподілу витрати під час проживання, так питання на випадок розірвання відносин. Угода про спільне проживання забезпечує правовий захист для пар, які не перебувають у законному шлюбі, але перебувають у стабільних відносинах.

У таких державах як Швеція, Данія, Норвегії та Нідерланди, певний час діяло законодавство про зареєстроване партнерство, яке привірновало права та обов'язки осіб у законному шлюбі та зареєстрованому партнерстві. Сам термін «зареєстроване партнерство» застосовувалося для того, щоб передбачити альтернативний спосіб створення сім'ї та провести розмежування між законним шлюбом та фактичними відносинами без реєстрації.

Так, поряд із інститутом спільного проживання у Швеції певний час діяв інститут зареєстрованого партнерства

для легалізації відносин між особами однієї статі, запровадженій у 1994 році Законом Про зареєстроване партнерство [7] та скасований у 2009 року через закріплення у Кодексі про шлюб права вступати у законний шлюб особам однієї статі.

Аналогічно у Норвегії певний час існувала така форма сімейних відносин як зареєстроване партнерство передбачене Законом Про зареєстровані партнерські відносини, що набув чинності 1 серпня 1993 року, який надавав парам однієї статі право вступати в зареєстровані партнерські відносини, прирівнюючи такі відносини до шлюбу та передбачаючи правові наслідки як у шлюбі. Однак з ухваленням Закону Про шлюб, який легалізував шлюб між особами однієї статі, Закон Про зареєстроване партнерство було скасовано, а з ним і різновид таких відносини як зареєстроване партнерство. Наразі, особи які заключили між собою зареєстроване партнерство можуть перереєструвати та трансформувати у шлюб, надіславши письмове повідомлення до податкової інспекції Норвегії. А зареєстроване партнерство, укладене у інших державах відповідно до законодавства тієї країни, може бути визнано у Норвегії.

У Нідерландах розрізняють шлюб, співжиття та зареєстроване партнерство.

Альтернативою традиційному шлюбу є зареєстроване партнерство, що дає права аналогічні подружжю шлюбі в Нідерландах. Для цього парі необхідно звернутися до місцевого муніципалітету не менше ніж за два тижні до запланованої дати укладення договору зареєстрованого партнерства та забезпечити присутність у день реєстрації мінімум двох повнолітніх свідків. Зареєстроване партнерство, укладене за межами Нідерландів, також має бути зареєстроване у Нідерландах. Для цього необхідно, щоб правила і положення зареєстрованого партнерства в державі походження відповідали вимогам передбаченим законодавством Нідерландів і тоді пред'явили і запевнили відповідні документи в місцевому органі самоврядування. Також громадянин Нідерландів, який проживає за кордоном, за бажанням може зареєструвати партнерство в Нідерландах для чого має подати документи до органів іноземних справ Гааги. Зареєстроване партнерство також може бути перетворено на шлюб у муніципалітеті, в свою чергу шлюб не може бути трансформований у зареєстроване партнерство [8]. У разі зареєстрованого партнерства або шлюбу між особами жіночої статі, біологічна мати автоматично реєструється батьком дитини, а другий партнер також може бути автоматично зареєстрований другим батьком, залежно від ситуації. В свою чергу у випадку зареєстрованого партнерства або шлюбу між особам чоловічої статі, батьківство встановлюється за допомогою письмових свідчень під присягою або процедурою усиновлення [9].

За загальними правилами у зареєстрованому партнерстві особи набувають майно у спільну сумісну власність та борги під час існування такого союзу. Майно яке набувається у порядку спадкування зберігається режим права власності. Якщо особи бажають зберегти режим особистої власності для посвідчення договору про зареєстроване партнерство до нотаріуса та внести партнерську угоду до реєстру подружнього майна.

Подекуди Швецію наводять в якості в зразку скандинавської соціальної держави, яка на міжнародній арені є взірцем проведення політики в сфері сімейних відносин та поширення засад гендерної рівності. Шведське законодавство визнає: традиційний зареєстрований шлюб та фактичні відносини без реєстрації шлюбу. Після реформи законодавства у 2009 році традиційний шлюб може бути укладений подружжя незалежно від того чи є вони однієї або протилежної статі. Шлюб у Швеції регулюється Кодексом про шлюб [10], який передбачає порядок та умови укладення шлюбу та його розірвання, права та обов'язки подружжя у шлюбі та у разі розлучення.

На соціальні зміни у суспільстві пов'язані із поширенням фактичних шлюбних відносини без реєстрації шлюбу оперативно відреагував шведський законодавець прийнявши Закон про повагу спільного проживання партнерів у 1987 році (SFS 1987:232) [11]. Відтак, Швеція стала першою державною яка визнала відносини фактичного спільного проживання на законодавчому рівні. Даний закон переважно регулює питання режиму спільної власності осіб які спільно проживають без реєстрації шлюбу, до якої відноситься будинок та предмети домашнього вжитку, залишаючи без розгляду питання спільного проживання як такі. Для позначення відносин спільного проживання осіб, які живуть разом, ведуть спільне домашнє господарство, не перебувають у офіційно оформленому шлюбі є партнерами з проживання або співмешканцями, використовується термін «самбо» який є скороченням від «самманбоенде», що перекладається як «спільне проживання» [12]. Відповідно до Закону про співмешканців 2003 року під співмешканцями розуміються особи, які проживають за однією адресою місця проживання, спільно ведуть домашнє господарство на умовах, подібних до шлюбу, але при цьому не перебувають у зареєстрованому шлюбі [13].

Інститут спільного проживання має відмінності у юридичних наслідках у порівнянні із шлюбом, насамперед тим, що такі відносини не створюють зобов'язань матеріальної підтримки один одного та обов'язків за борговими зобов'язаннями осіб; не створюють підстав для спадкування один після одного за законом, якщо особи не вкажуть співмешканця у заповіті; такі особи не можуть мати спільне прізвище та спільно оподатковуватися. Спільним майном співмешканців визнається лише житло та предмети домашнього вжитку. Однак співмешканці мають право не свідчити один проти одного в судових та правоохоронних органах. Батьківство співмешканців які мають дітей, не виникає автоматично, вони мають звернутися до місцевої влади для реєстрації батьківства [13]. Шведське законодавство допускає спільну опіку співмешканців над дітьми один одного, але забороняє усиновлення (удочеріння) парам, які не перебувають у шлюбі. Кількістю створених союзів без офіційної реєстрації шлюбу у Швеції є найвищою та складає приблизно 30% у порівнянні із зареєстрованими союзами [14].

Інститут спільного проживання у Нідерландах має певні відмінності у порівнянні зі Швецією. Спільне проживання з особою без зареєстрованого шлюбу може нести певні наслідки для податкових органів у Нідерландах, можливість отримання пільг та допомоги, заповнення податкової декларації. Відмінною рисою спільного життя в Нідерландах є укладання договору між особами у простій письмовій формі, яке несе юридичні наслідки для них. У разі нотаріального посвідчення договору, сторони можуть скористатися програмою партнерського пенсійного накопичення. Угода про спільне проживання дозволяє поділити фінансові витрати, іпотечні зобов'язання та встановити режим права власності на майно. Таким особами, держава надає певні гарантії та пільги: пільгове оподаткування, соціальне забезпечення, державне пенсійне обслуговування, право доступу до методів штучного запліднення та право на усиновлення дітей. При цьому на відміну від зареєстрованого шлюбу в інституті спільного життя: відсутні права спільної сумісної власності на майно, не виникає право спадкування за законом, не виникає право на спільне прізвище, особи не звільняються від обов'язку свідчити один проти одного в судових та правоохоронних органах [9]. У разі спільного проживання осіб однієї статі біологічна мати автоматично визнається як так, а за другим партнером можуть бути визнані батьківські права на підставі поданої заяви.

У Норвегії особи які бажають упорядкувати фінансові відносини, визначити режим права власності щодо рухомого та нерухомого майна набутого під час спіль-

ного життя, визначити порядок розподілу боргових зобов'язань та поточних витрат тощо, укладають угоду про спільне життя без укладення шлюбу (Samboeravtale). При укладанні такого договору особи керуються загальними принципами договірного права, які мають врегулювати майнові відносини як в період безпосередньо спільного життя так і в разі розірвання фактичних шлюбних відносин без реєстрації шлюбу. Правове положення осіб у фактичних шлюбних відносинах не ототожнюються із положенням подружжя, водночас залежно від галузі законодавства особи можуть розглядатися як подружжя пара. Так, Закон Про дітей привірних осіб або Закону «Про спільне домашнє господарство» 1991 року, в якому особи які спільно проживають у фактичних шлюбних відносинах прирівнюються у правах з особами, які перебувають у шлюбі у сфері соціального забезпечення та оподаткування. Разом з тим, самотній батько, який проживає більше одного року в союзі, аналогічний шлюбу, але незареєстрований належним чином, не має права на щомісячну державну допомогу на утримання дитини. Законодавець вважає, що в таких випадках має місце спільна турбота партнерів про дитину. Співмешканці, які мають дітей віком до 16 років, повинні бути присутніми на процедурі медіації у разі припинення спільного проживання. Щоб мати право на розширену допомогу на дитину (дитяча допомога на одну дитину більше, ніж фактична кількість дітей) після розлучення співмешканців, необхідно надати свідоцтво про посередництво медіації. У податків і фінансів кожна зі сторін у відносинах спільного проживання вважається вільною та такою, що не перебуває у шлюбі. На відміну від подружжя, співмешканці не зобов'язані забезпечувати розумне утримання один одного. Такі, особи не спадкують один після одного за законом, лише за заповітом. Відповідно до Закону Норвегії Про успадкування співмешканці не мають права спадкування за законом, за виключенням, тих співмешканців які мають спільних дітей, яким законом надано право на обмежену долю у спадщині після смерті другого співмешканця та такі співмешканці набувають майно на праві спільної сумісної власності.

Сімейна законодавство в Норвегії не накладає фінансових зобов'язань з підтримки осіб які спільно проживають, а в шлюбі забезпечується захист економічно та фінансового слабого партнера.

Підсумовуючи викладене, можна підкреслити, що сучасні реалії, свідчать про збільшення кількості фактичних шлюбних відносин без реєстрації шлюбу, що актуалізує потребу закріплення у законодавстві договору про спільне життя осіб які спільно проживають який регулюється права осіб щодо спільно нажитого майна та виконання обов'язків за зобов'язаннями.

Враховуючи викладене, слід підсумувати, що як в Україні так і в скандинавських державах провадиться різниця між фактичними шлюбними відносинами та зареєстрованим шлюбом. В українському законодавстві міститься лише ст. 74 Сімейного кодексу України яка передбачає режим права спільної сумісної власності на майно жінки та чоловіка, які проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою або в будь-якому іншому шлюбі. Разом з цим, у порівнянні з Швецією, Данією, Норвегією та Нідерландами українське законодавство містить обмаль норм та не передбачає належного правового регулювання фактичних шлюбних відносин в області майнових, спадкових та податкових відносин. Наразі, факт того, що особа перебувала у фактичних шлюбних відносинах та проживають однією сім'єю потребує доведення у суді та встановлення факту перебування у фактичних шлюбних відносинах без реєстрації для настання якихось юридичних наслідків. Така ситуація не справляє позитивного впливу для належного забезпечення та реалізації прав осіб таких відносин.

ЛІТЕРАТУРА

1. Lisbeth Trille G. Loft modern cohabitation in Denmark. URL: <https://paa2012.populationassociation.org/papers/121426>
2. Сафончик О.І., Шамота О.В. Особисті немайнові права чоловіка і жінки, що перебувають у фактичних шлюбних відносинах. *Юридичний вісник*. 2021. № 2. С. 54–61.
3. Казарян К.А. Правове регулювання «фактичних шлюбних відносин». Закарпатські правові читання: матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф. молодих учених та студентів, м. Ужгород, 25–27 квіт. 2014 р. Ужгород: Говерла, 2014. Т. 2. С. 59–62.
4. Лучковський В.В. Правові наслідки перебування у фактичних шлюбних відносинах немайнового характеру. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 8. С. 86–89.
5. Круковес В.В. Проблеми застосування термінології при розгляді справ про встановлення факту проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу. *Молодий вчений*. 2016. № 7 (34). С. 245–250.
6. Cohabitation Agreement in 2021. URL: <https://helpandadvice.co.uk/cohabitation-agreement>
7. A Lag (1994:1117) om registrerat partnerskap. URL: https://www.riksdagen.se/sv/dokument-och-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/lag-19941117-om-registrerat-partnerskap_sfs-1994-1117/
8. Adoption in the Netherlands URL: <https://www.iamexpat.nl/expat-info/family-kids/adoption-netherlands>
9. Partnership & Cohabitation in the Netherlands URL: <https://www.iamexpat.nl/expat-info/family-kids/registered-partnership-cohabitation-netherlands>
10. Aktenskapsbalken SFS 1987. URL: 30https://aktenskapsfororddirekt.se/aktenskapsbalken/
11. Lag om sambors gemensamma hem. SFS 1987:232 URL: <https://lagen.nu/1987:232>
12. Swedish history. URL: <http://www.hhogman.se/cohabitation.htm> (date of treatment: 30.11.2021).
13. Sambolag (2003:376) URL: <https://lagen.nu/2003:376>
14. Tomasson R.F. Modern Sweden: The Declining Importance of Marriage. *Scandinavian Review*, 1998. P. 83–89.
15. Partnership & Cohabitation in the Netherlands URL: <https://www.iamexpat.nl/expat-info/family-kids/registered-partnership-cohabitation-netherlands>